

Секція 3. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 331.102.344

ИНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ: НОВИЙ ПОГЛЯД НА НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ

Н.І. Єсінова, Д.Д. Харченко

Розглянуто використовувані в цей час підходи до визначення інтелектуальних активів (в усталеній термінології – інтелектуального капіталу), їх структуру, а також взаємозв'язок і відмінність між різними термінами, що використовуються в цій галузі.

Ключові слова: ділова репутація, інтелектуальний капітал, нематеріальні активи, економіка знань.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ: НОВЫЙ ВЗГЛЯД НА НЕМАТЕРИАЛЬНЫЕ АКТИВЫ

Н.И. Есинова, Д.Д. Харченко

Рассмотрены используемые в настоящее время подходы к определению интеллектуальных активов (в устоявшейся терминологии – интеллектуального капитала), их структура, а также взаимосвязь и различие между терминами, используемыми в этой области.

Ключевые слова: деловая репутация, интеллектуальный капитал, нематериальные активы, экономика знаний.

INTELLECTUAL CAPITAL: THE NEW VIEW OF INTANGIBLE ASSETS

N. Yesinova, D. Harchenko

In the new millennium most people will perform mental work but not physical one. This intellectual capital isn't reflected on the balance sheet, but is of greater value to the organization than tangible assets. Knowledge and information are economic wealth in greater extent than the production process; in the last century economy depended on the use of land, natural resources, equipment, and financial capital which created value. Modern information economy depends on the application of knowledge. Intellectual capital is defined as the difference between the market value of the company and the value of tangible assets. Intellectual capital consists of three components: human capital, structural capital and customer

capital. If managers will effectively manage knowledge, their organization will contribute to improving intellectual capital. This article discusses current approaches to the definition of intellectual assets (in settled terminology - intellectual capital), their structures, the relationship and distinction between the terms used in this area. It contains an overview of theoretical assumptions and is the basis of the theory of intellectual capital, shows its economic substance. The article analyzes approaches to the definition "intellectual capital", as well as the differences intangible assets, goodwill and intellectual capital.

Keywords: *business reputation, intellectual capital, intangible assets, knowledge economy.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні тенденції посилення ролі інтелектуальних та інформаційних ресурсів, розвиток світової економіки призвели до появи найбільш масштабної фінансової дилеми. Сутність дилеми полягає в тому, що через зміну способів виробництва продукції знання перетворилися на один із факторів створення вартості. Отже, слід перебудувати зміст публічної звітності компаній перед власниками та іншими інвесторами.

Спочатку проблема оцінки нематеріальних факторів виникла в інформаційно насичених компаніях, у яких обсяг матеріальних активів невеликий, а інтелектуальний потенціал високий. Інвестори не були схильні вкладати кошти в подібні компанії, і перед менеджерами постало завдання розрахунку величини їх нематеріальних активів і доведення її до інвесторів для того, щоб створити більш адекватну картину про діяльності компанії та її перспектив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні уявлення про нематеріальні фактори виробництва нової вартості втілюються в понятті «інтелектуальний капітал» (ІК). Погляди менеджерів схожі щодо назви цього явища, його змісту, а також того, що сучасна бухгалтерія не в змозі враховувати ці нові активи (компетентність співробітників, ставлення клієнтів, комп'ютерні та адміністративні системи, бази даних та ін.). Дослідники стверджують, що для обліку інтелектуального капіталу потрібна нова фінансова та управлінська парадигма. Фінансисти ж ведуть дискусії про те, чи варто змінювати традиційні бухгалтерські терміни (нематеріальні активи, ділова репутація), а також про можливість вартісної оцінки нового показника, його обліку та відображення у звітності.

Метою цієї статті є виявлення підходів визначення поняття інтелектуальних активів, взаємозв'язку і відмінності між існуючими термінами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «інтелектуальний капітал» уперше використав Дж. Гелбрейт у листі до М. Калецькі в 1969 р. Значне поширення цього терміна належить до

першої половини 1990-х рр. У 1993 р. шведська страхова компанія «Scandia» опублікувала в річному звіті дані про належний їй «ІК», а вирішальну роль у популяризації цього терміна відіграла стаття

Т. Стюарта «Інтелектуальний капітал – головне багатство Вашої компанії», опублікована в журналі «Форчун» [1, с. 113].

Подальше дослідження сутності та структури «ІК» пов'язано з іменами П. Саллівана, А. Прусака, Д. Тиса, А. Едвінссона та ін. Так, С. Форт'юон інтелектуальними факторами називає суму всіх знань співробітників, що дають переваги зазначеній компанії на ринку, Л. Едвінссон і П. Салліван – знання, які можуть бути перетворені на вартість, А. Прусак – інтелектуальний матеріал фірми, формалізований і зібраний воедино, щоб втілитися в активах фірми. Іноземцев В.Л. визначає «ІК», як «колективний мозок», що акумулює наукові й повсякденні знання працівників, інтелектуальну власність і накопичений досвід, спілкування та інформаційну структуру, інформаційні мережі й імідж фірми. Леонт'єв Б.Б. під «ІК» підприємства має на увазі вартість сукупності наявних у нього інтелектуальних активів, включаючи інтелектуальну власність, природні та набуті інтелектуальні здібності та навички персоналу, а також накопичені бази знань і корисні відносини з іншими суб'єктами [2, с. 124].

Сьогодні існують різні визначення інтелектуального капіталу. Найбільш повно і коректно його суть розкрили економісти Д. Клейн і Л. Прусак: «Інтелектуальний капітал – це інтелектуальний матеріал, який формалізований, зафіксований і використовується для виробництва більш цінного майна»[2, с. 126].

Одна з основних функцій «ІК», на думку Б.Б. Леонт'єва, «істотно прискорювати приріст маси прибутку за рахунок формування і реалізації необхідних підприємству систем знань, речей і відносин, які, в свою чергу, забезпечують його високоефективну господарську діяльність» [3, с. 65].

Із приводу співвідношення понять «ІК» і «нематеріальні активи» немає устояної думки, що призводить до різних трактувань. Так, термін «ІК» використовується в основному менеджерами, а «нематеріальні активи» – професійними оцінювачами і бухгалтерами, при цьому в зазначені терміни вкладається різний зміст.

Відомі дослідники Г. Рус, Р. Бургман та інші підкреслюють відмінність між інтелектуальним капіталом і нематеріальними активами: «Це далеко не одне і те ж, хоча багато хто все ж використовують їх як рівнозначні поняття. Ми вважаємо, що відчутність або невідчутність активу відноситься до його розпізнаваності, тоді як розходження між традиційними та

інтелектуальними активами має відношення до форми його економічного функціонування» [4, с. 128].

Згідно з думкою Б. Льова, який вважає, що ці терміни є взаємозамінними через те, що вони «широко вживаються: нематеріальні активи в літературі з бухгалтерського обліку, інтелектуальний капітал – у менеджменті та юридичній літературі; а в цілому всі вони зводяться до одного: у невітлене матеріально забезпечення майбутніх вигод». Звідси, нематеріальні активи, тобто інтелектуальний капітал, визначаються Б. Льовом як активи, що «забезпечують майбутні вигоди, не маючи матеріального або фінансового (як акція чи облигація) втілення» [4, с. 134].

Визначення інтелектуального капіталу, дане одним із перших його дослідників Т. Стюартом, швидше свідчить про розбіжність самої сутності інтелектуального капіталу з категоріями, використовуваними менеджерами та оцінювачами: «інтелектуальний капітал – це накопичені корисні знання», «інтелектуальний матеріал, який сформований, закріплений за компанією і використовується для виробництва більш цінного майна. Розум стає майном, коли під впливом вільно діючої сили мозку створюється щось корисне, що має певну форму: перелік відомостей, база даних, опис процесу і т.д.». У цьому визначенні підкреслюється інтелектуальне походження: інтелектуальний капітал розглядається як результат роботи думки, результат знань. Можна сказати, що, за Стюартом, інтелектуальний капітал – це знання, втілені в більш відчутну, ніж думка, форму. Аналогічної думки дотримується К. Багриновський (у співавторстві): «Визначення інтелектуального капіталу носить досить загальний характер і зазвичай має на увазі суму тих знань всіх працівників компанії, яка забезпечує її конкурентоспроможність». Однак чи всі нематеріальні активи компанії є втіленим знанням? Природні чинники і сприятливі зовнішні обставини також можуть створювати для компанії актив [5, с. 112].

Інтелектуальний капітал розглядається як частина, а не синонім нематеріальних активів («невловимого майна»). Є речі нематеріальної природи, які не є логічною частиною інтелектуального капіталу компанії. Зокрема, Р. Петті і Дж. Гутрі вважають, що такою річчю є репутація фірми, яка може бути «супутнім продуктом (результатом) розумного використання інтелектуального капіталу фірми, але не є частиною її інтелектуального капіталу» [6, с. 165].

На нашу думку, заслуговує на увагу питання про співвідношення понять інтелектуального капіталу та ділової репутації (гудвілу), бо виникнення ІК пов'язане з намаганням економістів

пояснити зростаючу різницю між ринковою і балансовою вартістю активів компанії.

В економічній літературі під гудвілом мають на увазі сукупність нематеріальних активів, наявність яких забезпечує фірмі конкурентні переваги і, унаслідок цього, додатковий дохід. Однак не всі нематеріальні активи компанії можуть вважатися втіленим знанням. Природні чинники і сприятливі обставини також можуть створювати для компанії актив. Так, вдале географічне розташування, раптово виникла мода на вироблений продукт, монопольні переваги або несподіване розорення конкурента – усе це створює такий актив, як переваги клієнтів, що звертають свою купівельну спроможність на компанію незалежно від прикладених нею інтелектуальних зусиль.

Узявши до уваги ці аргументи, можна вважати, що існують нематеріальні активи, які не створюються інтелектуальними зусиллями. Отже, інтелектуальними активами можуть називатися лише активи, пов'язані зі знаннями, утіленими в результатах розумової діяльності (організаційні структури, інтелектуальна власність, клієнти тощо), і саме вони в більшості випадків формують ділову репутацію компанії [7, с. 172].

Висновки. Проведене дослідження дало можливість виявити чіткі розмежування між поняттями нематеріальних активів, інтелектуального капіталу та гудвілу. Невідчутними активами доцільно називати всю сукупність невідчутних активів у найбільш широкому сенсі. До них належать:

- 1) інтелектуальний капітал і активи, що не є результатом інтелектуальної діяльності;
- 2) вимірювані й невимірювані прямими методами активи;
- 3) нематеріальні активи, які визнаються стандартами фінансової системи, і невідчутні активи, які не відповідають критеріям визнання і не відображаються в балансі.

Інтелектуальний капітал – це активи, що являють собою уявні знання, тобто невіддільні від співробітників, і знання, втілені в результатах розумової діяльності (структури, інтелектуальна власність, клієнти та ін). При цьому не має значення, придбано об'єкт інтелектуальної власності (наприклад, патент) у третіх осіб або створено в компанії, оскільки основною ознакою є те, що він є результатом розумової діяльності. Деякі активи, що включаються в інтелектуальний капітал, є вимірюваними та визнаються як об'єкт бухгалтерського обліку (насамперед це різні форми інтелектуальної власності), але основна частина інтелектуального капіталу не має прямої грошової оцінки.

Поняття «гудвіл» має тлумачитися як перевищення ціни покупки фірми над вартістю відображених у її балансі чистих активів. Приблизне значення цього поняття передають терміни «репутація», «ділова репутація», «бренд компанії». Порушені в цій статті питання не вичерпують усіх проблем, наявних у сфері нематеріальних активів підприємств. Водночас, проблема вимірювання й оцінки інтелектуального капіталу не може бути розв'язана без чіткого визначення місця цього терміна в системі показників невідчутних активів.

Список джерел інформації / References

1. Брукинг Е. Інтелектуальний капітал : [пер. з англ.] / Е. Брукинг. – СПб. : Питер, 2009. – 178 с.
Brukynh, E. (2009), *Intellectual Capital [Intelektual'nyu kapital]*, St. Petersburg, pp. 178.
2. Астахова Т. Людський ресурс і людський капітал: різниця понять або підходів управління / Т. Астахова, Е. Толкачова // Управління людським потенціалом. – 2006. – № 42. – 126 с.
Astakhova, T., Tolkacheva, E. (2006), «Human resource and human capital : the difference of concepts or approaches to management» [«Lyuds'kyu resurs i lyuds'kyu kapital: riznytsya ponyat' abo pidkhodiv upravlinnya»], *Management human resources potential*, № 42. – 126 p.
3. Леонтьев Б. Б. Ціна інтелекту. Інтелектуальний капітал в бізнесі / Б. Б. Леонтьев. – М. : Акціонер, 2010. – С. 101.
Leontiev, B.B. (2010), *Price intellect. Intellectual capital in business [Tsina intelektu. Intelektual'nyu kapital v biznesi]*, Shareholder, Moscow, pp. 101
4. Лев Б. Нематеріальні активи: управління, вимірювання, звітність / Б. Лев. – М. : Квінто-консалтинг, 2009. – 38 с.
Lev, B. (2009), *Intangibles: management, measurement and reporting [Nematerial'ni aktyvy: upravlinnya, vymiryuvannya, zvitnist']*, Quinto – Consulting, Moscow. – 38 p.
5. Наукомісткий сектор економіки та особливості розвитку / К. А. Багриновский [та ін.]. – М. : ЦЕМІ РАН, 2011. – 120 с.
Bagrinovskii, K.A., Bendik, M., Frolov, I.E., Khrustalev, E.J. (2011), *Science-Intensive sector of the economy and development features [Naukomistkyy sektor ekonomiky ta osoblyvosti rozvytku]*, CEMI RAS, Moscow, 120 p.
6. Просвіріна І. І. Інтелектуальний капітал: новий погляд на нематеріальні активи / І. І. Просвірін // Фінансовий менеджмент. – 2009. – № 4. – 165 с.
Prosvirina, I.I. (2009), «Intellectual capital: a new view of» [«Intelektual'nyu kapital: novyy pohlyad na nematerial'ni aktyvy»], *Financial Management*, № 4. – 165 p.
7. Луговський Д. В. Ділова репутація: складності ідентифікації, оцінки та відображення в обліку та звітності / Д. В. Луговський, Т. Г. Бедзьорова // Все для бухгалтера. – 2009. – № 11. – 102 с.

Lugovskiy, D., Belozorova, T. (2009), «Goodwill: the complexity of identifying, evaluating and recording and reporting» [«Dilova reputatsiya: skladnosti identyfikatsiyi, otsinky ta vidobrazhennya v obliku ta zvitnosti»], *All for accountant*, № 11.

Єсінова Ніна Ігорівна, канд. техн. наук, доц., кафедра економічної теорії та права, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: вул. Клочківська, 333, м. Харків, Україна, 61051. Тел.: 349-45-53; e-mail: nisata@rumbler.ru.

Єсінова Ніна Ігоревна, канд. техн. наук, доц., кафедра економічної теорії та права, Харьковский государственный университет питания и торговли. Адрес: ул. Клочковская, 333, г. Харьков, Украина, 61051. Тел.: 349-45-53; e-mail: nisata@rumbler.ru.

Yesinova Nina, PhD. Sc. Associate Professor, Department of economics and law, Kharkiv State University of Food Technology and Trade. Address: Klochkivska St., 333, Kharkov, Ukraine, 61051. Tel. 349-45-53; e-mail: nisata@rumbler.ru.

Харченко Дар'я Дмитрівна, студ., обліково-фінансовий факультет, Харківський державний університет харчування та торгівлі. Адреса: вул. Клочківська, 333, м. Харків, Україна, 61051. Тел.: (050)2713040; e-mail: harchenkodasha_2@mail.ru.

Харченко Дарья Дмитриевна, студ., учетно-финансовый факультет, Харьковский государственный университет питания и торговли. Адрес: ул. Клочковская, 333, г. Харьков, Украина, 61051. Тел.: (050)2713040; e-mail: harchenkodasha_2@mail.ru.

Kharchenko Dar'ya, student, Faculty of Accounting and Finance, Kharkiv State University of Food Technology and Trade. Address: Klochkivska St., 333, Kharkov, Ukraine, 61051. Tel. (050)2713040; e-mail: harchenkodasha_2@mail.ru.

Рекомендовано до публікації канд. екон. наук Т.В. Андросовою, канд. екон. наук М.А. Дядюк.

Отримано 1.08.2014. ХДУХТ, Харків.

УДК 331.522.4

ФОРМУВАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРАЦІВНИКІВ

Н.І. Єсінова, А.А. Верещака

Розглянуто низку факторів, що впливають на формування трудового потенціалу працівників, а також основні засади його розвитку в сучасних умовах. Досліджено формування трудового потенціалу працівників у контексті інформаційного суспільства.

Ключові слова: *трудоий потенціал, продуктивні сили, інформаційне суспільство.*